

УДК 316.2 Durkheim:316.323.72/.73

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.5912019.9>

Прегледни рад

Ивица Младеновић¹

*Центар за социолошка и политичка истраживања
у Паризу (CRESPPA/Lab-Top), Француска*

СОЦИЈАЛИЗАМ ПРОТИВ КОМУНИЗМА У РАДУ ЕМИЛА ДИРКЕМА²

Сажетак

У раду се анализира Диркемова дистинкција између социјализма и комунизма. Први део текста садржи неколико важних цртица о класику социологије, као и о политичком и интелектуалном контексту у коме је он стварао. Нарочит нагласак се ставља на његово проучавање социјализма и намеру да ову политички и интелектуално потентну идеју јасно разграничи од социологије. У другом делу рада аутор даје приказ интересантног, али политички интересно обележеног, схватања односа између социјализма и комунизма у делу Емила Диркема. Социологова намера је била да направи јасну дистинкцију између две „спекулативне“ доктрине: социјализма, као изразито модерне појаве, и комунизма, кога смешта у оно што се обично означава као „утопистичка традиција“.

Кључне речи: Емил Диркем, социологија, социјализам, комунизам.

¹ ivica.mladenovic@cnrs.fr

² Аутор се захваљује проф. др Александру Молнару и колеги Божидару Филиповићу на критичком читању и корисним коментарима и сугестијама на радну верзију текста. Наравно, становишта изнешена у чланку су лична становишта аутора и искључиво он сноси одговорност за његов садржај.

1. ЕМИЛ ДИРКЕМ, СОЦИОЛОГИЈА И СОЦИЈАЛИЗАМ

Како примећује Матју Бера, класик се препознаје управо по томе што је у већој мери предмет дискусије и коментарисања него други истакнути представници одређене научне дисциплине (што је нарочито карактеристично за друштвене науке).³ Емил Диркем (Émile Durkheim) је свакако један од најспомињанијих, најрасправљанијих и „најкоришћенијих“ социолога: то је био случај за време његовог живота, непосредно и у деценијама након смрти (од стране савременика), али и данас (од стране независних интелектуалаца, универзитетских професора и научних истраживача). Штавише, он са другим класицима дели и то да су о његовом раду изнешене најразличитије, а често и потпуно контрадикторне оцене. Оне се крећу у дијапазону од тога да му се приписује крута материјалистичка оријентација, до интерпретација које његов социолошки опус представљају као израз апсолутног морализма. Оцене су различите, не само када је реч о епистемолошким и методолошким доприносима социоловог дела, него и о његовим идеолошким садржајима.⁴ Тако се, нарочито у послератној социолошкој критици, мисао овог оснивача *Француске школе социологије* (чија је већина чланова пришла социјализму, а велики део њих су били и социјалистички активисти) и пријатеља једног од очева оснивача француског социјализма Жана Жореса, често означава као темељно конзервативна, а он квалификује као „социолог конзервативац“.⁵

Роберт Нисбет тако сматра да је у својим списима Е. Диркем – који је иначе, када је реч о схватању улоге политичких институција, либерал и лаик – метаморфозирао одређене идеје о друштвеним питањима развијене у оквиру француског конзерватизма и укључио их у теоријски конструкт своје системске социологије.⁶ Као и конзервативци тога времена, социолог се плаши радикалних промена

3 Béra Matthieu, „Durkheim en débat. La critique de Durkheim dans quelques ouvrages d'introduction à la sociologie“, *Idées économiques et sociales*, бр. 178, 2014.

4 Grawitz Madeleine, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Puf, 1962; Durand Jean-Pierre, Robert Weil, *Sociologie contemporaine*, Paris, Vigot, 1989; Dubois Michel, *Les Fondateurs de la pensée sociologique*, Paris, Ellipses, 1993; Zalio Pierre-Paul, *Durkheim*, Paris, Hachette, 2001.

5 Coser Lewis, „Durkheim's conservatism and its implications for his sociological theory“, У: Kurt H. Wolff (yp.), *Émile Durkheim, 1858–1917: A Collection of Essays With Translations and a Bibliography*, Columbus, Ohio State Univ. Press, 1960; Gouldner Alvin, *The coming crisis of western sociology*, London, Heinemann Educational Publishers, 1971.

6 Nisbet Robert, *Emile Durkheim*, New Jersey, Prentice-Hall, 1965.

које би „прошлост сву збрисале за свагда“,⁷ подвлачи функционалну важност институција, традиције и вредности и противи се индивидуализму „без граница“ (као парадигми коју је тронизовала Француска револуција). Ове конвергенције са конзервативном мисли иду преко веза које спајају, с једне стране Клод-Анри Сан Симона (Claude-Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon) и Луја де Бонала (Louis-Gabriel-Ambroise, vicomte de Bonald) и, с друге, Клод-Анри Сан Симона и Огиста Конта (Auguste Comte). Емил Диркем, као и Огист Конт нпр., истиче квинтесенцијални примат друштва над појединцем, залаже се за јачање консензуса и реетаблирање моралне заједнице. С обзиром да се социолог врло често позива на поменуте ауторе, није тешко утврдити ту бројним факторима посредовану вертикалу. Штавише, не мали број социолошки релевантних аутора истиче да, упркос незанемарљивим разликама, Емил Диркем у одређеној мери представља фигуру спиритуалног наследника Огиста Конта.⁸

Како би осмислио решење за друштвени неред изазван револуционарним индивидуализмом, социолог користи органицистичке моделе који омогућавају да се објасни постојаност свега друштвеног, чиме се консеквентно и наново приближава традиционалистима попут Огиста Конта и Жозефа де Местра. Као и они, Емил Диркем показује да сваки део, тј. орган, „друштвеног тела“ има одређену функцију, те да његова интеграција зависи од функционалне диференцијације. Казана идеја је супстанцијални елемент конзервативне критике Француске револуције, која се на том трагу оптужује да је у име неке „апстрактне теорије“ и „универзалистичке утопије“ уништила оно „колективно, природно и органско у друштвеном телу“. Тако Емил Беноа-Смулан конзервативну и органицистичку мисао коју су у Француској осмислили Жозеф де Местр (Joseph de Maistre) и Луј де Бонал, а пре њих и Јохан Готфрид Хердер (Johann Gottfried von Herder) у Немачкој, назива „ажелецизмом“ (*agélécisme*) и у њу укључује и Емила Диркема.⁹ У сваком случају, стављање нагласка на органски карактер друштва, како би правдао тежину и функције које придаје вредностима, обичајима и традиционалној организацији „друштвеног тела“ (што га је навело да неколико пута буде део

7 Део социјалистичке и комунистичке химне, *Интернационале*, гласи управо тако: „du passé faisons table rase“!

8 Birnbaum, Pierre, „Préface“, У: Durkheim Emile, *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.

9 Benoit-Smulluyan Emile, „The sociology of Emile Durkheim and his school“, У: H. E. Barnes (Ур.), *An introduction to the history of sociology*, Chicago, University of Chicago Press, 1966, стр. 205-206.

конзервативног табора и тако, на пример, брани католичку догму о породици као примордијалној инстанци друштвене регулације),¹⁰ разлог је зашто неки аутори представљају класика социологије као настављача традиционалистичких теоретичара, који у Француској имају нарочито важну улогу након Револуције.

Политички контекст у коме Емил Диркем живи је контекст обновљене републиканске идеологије у Трећој републици, републици институција и права, у којој се личној моћи супротставља моћ институција.¹¹ Трећа република је такође „република професора“ (Албер Тибо). Не само што неколико њих седе у Скупштини, него и нарочито јер су тесно повезани са „покретом реформе“ – на коме је предано радио Жул Фери (Jules Ferry) у сфери образовања – који доводи до коначног институционалног одвајања државе и цркве 1905. године.¹² Три носећа елемента „републиканске идеологије“ су демократија, лаицитет и наука.¹³ Инспиришући се из идеја 1789. године, Трећа република омогућује слободу штампе, слободу мишљења и изражавања, право на удруживање, закон о разводу брака итд. Ове слободе ће, између осталог, отворити простор за промовисање и јавну агитацију социјалистичких идеја. У том периоду грађани масовније партиципирају на изборима, који, захваљујући универзалном праву гласа, дају нови импулс политичком животу. Такође, полако се стварају услови за већу једнакост прилика међу Французима од њиховог најранијег доба, јер ће јавна школа постати један од темељних стубова Републике. Она, наиме, гарантује еманципацију грађанину интегришући га у нацију утемељену на носивим вредностима Француске револуције: слободе, једнакости и братства.

У тој епохи се етаблира нешто што бисмо могли назвати републиканским етосом, који је пук требао интерпелирати путем јавне школе. Дакле, са дефинитивном стабилизацијом Треће републике Револуција се, у токвиловским терминима, напоскон приводи крају. Сâм Алексис де Токвил (Alexis-Henri-Charles Clérel, comte de Tocqueville) није доживео да посведочи чињеници да је историја потврдила једну од његових фундаменталних теза. Иначе, Париз је, између 1892. и 1894. године, у време када Емил Диркем активно изучава питање социјализма, уздрман терористичким

10 У дебатаи око уређења брачног законодавства, Емил Диркем се тако залаже за „одбрану брака“ и против је „закона о споразумном разводу“ супружника (уп. Durkheim, 1888).

11 Nord Philip, „Les origines de la Troisième République en France (1860-1885)“, *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 116-117, 1997, стр. 53-68.

12 Seiler Daniel-Louis, „Logique et structure des rapports Église/État en France“, *Pôle Sud*, бр. 17, 2002, стр. 45-61; Thibaudet Albert, *La République des professeurs*, Paris, Hachette, 2006.

13 Winock Michel et Jean-Pierre Azéma, *La IIIe République*, Hachette, Paris, 1969.

акцијама анархиста. Веома активни, анархистички и социјалистички покрети представљају моду код нове генерације интелектуалаца и активиста. У центру латинске четврти, агитација анархистичких „групускула“ (*groupuscule*) и социјалистичких организација је интензивна. Њихов утицај (ту пре свега треба издвојити организацију „Студенти социјалисти, револуционари и интернационалисти“, јача након кривичног гоњења једног студента „због угрожавања јавног морала“. Социјалистички студенти умножавају састанке, организују конференције и штампају брошуре. Више од 1500 младих људи је тако учествовало на конференцији коју је организовао Жан Жорес (Jean Jaurès) о „идеализму у концепцији историје“ (Уп. Fournier, 2007). Чак ни *L'École normale supérieure*, као елитистичка установа, на којој је Емил Диркем студирао и која је служила за обучавање кадрова који ће репродуковати постојећи поредак, кроз организовање појединих литерарних промоција није остала нетакнута овом заводљивошћу коју је у себи и са собом носио социјализам. Сећајући се тог периода, писац, поета и есејиста Шарл Пјер Пеги (Charles Pierre Réguy) са усхићењем говори да се „један млад социјализам, један нов социјализам, један озбиљан социјализам – мало детињаст, али то је неопходно да би био млад – један адолесцентски социјализам (...) управо родио“.¹⁴

Иако су атомизовани у неколико синдикалних и политичких формација, социјалисти постају све видљивији и гласнији. У пролеће 1879. године, у Марсеју, „Трећи раднички конгрес“ се отворено изјашњава социјалистичким, а поред једног броја социјалистичких часописа, попут часописа „Једнакост“, треба издвојити активности „Федерације социјалистичких радника Француске“, „Радничке партије“ Жула Геда (Jules Guesde), „Социјалистичке револуционарне радничке партије“ Жана Алемана (Jean Allemane), у којој је било и још неколико истакнутих фигура социјалистичког и радничког покрета из друге половине XIX столећа, попут Лусијана Хера (Lucien Herr) и Шарла Андлера (Charles Andler), као и „Централног револуционарног комитета“ Едуара Вајана (Édouard Vaillant). Не треба заборавити ни тзв. „независне“ социјалисте, који су у суштини имали и највећу политичку тежину, попут Беноа Малона (Benoît Malon), Жана Жореса и Александра Милерана (Alexandre Millerand). Окупљени око часописа „Социјалистичка ревија“ и „Мала република“, ови „независни социјалисти“ представљају део реформистичке струје у покрету, противе се насиљу, бране универзално право гласа и подржавају политичку активност у оквирима парламентарне демократије. „Нисмо ми ти рушитељи

¹⁴ Leroy Géraldi, *Péguy entre l'ordre et la révolution*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1981, стр. 54.

индивидуалног власништва“, објавио је Жан Жорес у часопису „Депеша“ од 25. септембра 1893. године, „ми ћемо насупрот томе бити његови обновитељи”.¹⁵

Најургентнији социјални и економски проблеми на крају XIX века фигурирају, како можемо да видимо на основу курсева о солидарности и моралу у Бордоу, а затим и у Паризу, као Диркемове најважније и константне преокупације. У време када социолог почиње да показује интересовање за „друштвено питање“, Француска се још увек налази у стању друштвене аномије: трансформативни процеси пуног преласка из Другог царства у Трећу републику се суочавају са великим тешкоћама, републиканске институције су слабе и на удару реакционарних и револуционарних група, а само друштво је оптерећено оспоравањем успостављених друштвених норми, кризом вредности и дезорганизацијом: „Француска је крајем столећа деловала као нервозан колектив. Свима је на устима реч: дегенерисаност“.¹⁶ Два кључна историјска догађаја која маркирају 1895. годину су освајање Мадагаскара и оснивање синдикалне централе „Генералне конфедерације рада“ (који је и данас највећи и најборбенији француски синдикат). На политичком плану, коњуктура је обележена доласком на власт радикала Леона Буржоа, који замењује Александра Рибоа, оптуженог за корупцију. Он ће за време проведено на власти покушати да операционализује за оно време релативно прогресиван политички, економски и социјални програм: увођење пореза на приходе, радничке пензије, доношење закона о удружењима (који би припремио одвајање цркве и државе) и др. Овакав контекст је и одредио социологов интелектуални ангажман, односно приоритете у истраживачком раду.

Кључна реч политичке доктрине Леона Буржоа (Léon Bourgeois) је, као и код Емила Диркема, солидарност. На том трагу и долази до преклапања између филозофије радикалске политике, коју је оличавао управо Буржоа, и Диркемове социологије. Јер, како би решио проблем угрожавања консензуса и све већих социјалних подела у друштву, социолог својом парадигмом настоји да научно утемељи и друштвено легитимизује управо начело солидарности, тј. солидаризам, као носиви стуб новог републиканског консензуса (и тиме се неповратно дистанцира од конзервативаца и од ортодоксних либерала). Осим тога, у периоду обележеном друштвеним сукобима, Емил Диркем улаже сав свој ауторитет како би социологију удаљио

¹⁵ Већина ових струја, од марксиста до етичких социјалиста, неколико година касније ће се ујединити у јединствену „Француску секцију радничке интернационале“, на челу са Жаном Жоресом, која ће бити део „Друге интернационале“ и представљаће претходницу данашње „Социјалистичке партије“. Уп. Cander Gilles, *Le socialisme*, Paris, Milan Eds, 1996.

¹⁶ Fournier Marcel, *Émile Durkheim (1858-1917)*, Paris, Fayard, 2007, стр. 266.

не само од спекулативне филозофије, него и од других, како их он назива, „спекулативних доктрина“. Између осталих и социјализма, који се у другој половини XIX столећа често поистовећује са социологијом и тумачи не само као политичка доктрина и покрет, већ и као један од важних извора сазнања. Штавише, у том периоду видимо брзу пенетрацију социјалистичких и марксистичких теза у социолошки миље. Тако, у време првог конгреса „Међународног социолошког института“, 3. октобра 1894. године, један од оснивача модерне криминологије Енрико Ферри (Enrico Ferri), италијански криминолог и касније политичар, свој говор закључује на следећи начин: „Социологија ће бити социјалистичка или је неће бити“! У свом делу „Социјализам и позитивна наука“ он ће такође устврдити нешто што би нам из ове перспективе деловало, у најмању руку, необично: „као убеђени дарвиниста и спенсеријанац, предлажем да покажем да је марксистички социјализам у друштвеном животу (...) само практичан и плодан додатак овој модерној научној револуцији која је данас победничка управо захваљујући радовима Чарлса Дарвина и Херберта Спенсера“.¹⁷

Дакле, у питању је период када је владало опште уверење да је социологија, коју су пре Диркема „последњи контисти“ потпуно ридикулизовали, као и социјализам, рођена из индустријске револуције и да је њена главна функција да допринесе њеном сазревању. Штавише, позитивизам се види као један облик „филозофског социјализма“, једини способан да инспирише неопходну друштвену реорганизацију. „Социјализам је спонтани позитивизам, а позитивизам представља систематски социјализам“, тврди Огист Конт. Када је реч о „економском социјализму“, он ће тада бити асмилован марксизму и комунизму. Тако, док 1870. године истовремено говори против „економског социјализма“, а контизам означава као „католично-феудални социјализам“, Емил Литре (Émile Littré), вероватно најистакнутији представник либералне традиције у позитивизму, себе доживљава као „позитивистичког социјалисту“.¹⁸ Управо због ове блискости, па чак и поистовећивања социјализма и социологије, што га нарочито љути, Емил Диркем преузима на себе задатак да подвуче јасну црвену линију кроз разликовање између „научних“ и „спекулативних“ доктрина, при чему социјализму, као изразито модерној појави (о чему сâм говори), приписује премодерни, односно спекулативни карактер (који је био обележје и саме мисли о друштву пре Клод-Анри Сан Симона и Огиста Конта).

17 Ferri Enrico, *Socialisme et science positive*, Paris, Giard et Brière, 1896, стр. 9.

18 Pérignon Sylvain, „Note sur la sociologie positiviste et le socialisme philosophique au XIXème siècle“, *L'Homme et la société*, бр. 14, 1969, стр. 182-183.

2. О РАЗЛИКАМА ИЗМЕЂУ СОЦИЈАЛИЗМА И КОМУНИЗМА

Емил Диркем ће се питањем социјализма примарно бавити у оквиру курса на „Универзитету у Бордоу“, између 1895. и 1896. године, а оно је највише развијено у књизи „Социјализам: дефиниција, почеци и сен-симоновска доктрина“ (која је, иначе, издата након његове смрти). Према мишљењу социологовог нећака, Марсела Моса текстови објављени у реченој књизи били су замишљени као уводне лекције у једно обимније дело на дату тему, али ангажман на часопису „Социолошки годишњак“ га је у томе спречио.¹⁹ У суштини, Емил Диркем и у анализи социјализма настоји да примени методолошки поступак етаблиран у „Правилима социолошке методе“. Другим речима, да би утемељио оперативну дефиницију, социолог најпре критикује постојеће, тј. „типичне“ дефиниције социјализма; затим, оцртава разлику између „научних“ (настоје да изразе оно што је било и што јесте) и „спекулативних“ (изражавају оно што ће бити) доктрина, при чему социјализму придаје спекулативни карактер; потом, приступа етаблирању финалне дефиниције: „Социјалистичком називамо сваку доктрину која захтева повезивање свих економских функција, или бар неких међу њима које се тренутно налазе у дифузном стању, са управљачким и свесним центрима друштва“;²⁰ напослетку, концентрише се на класификацију трансформацијских социјалних доктрина чији однос није баш најјаснији, јер су им се садржаји често преклапали у најважнијим радовима XIX века. У питању су, наравно, социјализам и комунизам.

Да би утврдио јасну границу између социјализма и комунизма, Емил Диркем, преиспитује неке од „типичних“ дефиниција и нуди модус како да разликујемо ова два, из социолошке и економске перспективе, важна феномена. Комунизам је, из социологове перспективе, дефинисан већ код античких теоретичара (рецимо код Платона у његовом класичном делу „Држава“, из 4 в.п.н.е), а касније је развијен и у ренесансим делима, као што је то „Утопија“ (1516) Томаса Мора (Thomas More) или „Град Сунца“ (1602) Томаза Кампанеле (Tommaso Campanella). Поред ових класичних дела социјалне мисли, он у комунистички корпус најзначајнијих списа такође укључује још и „Базилијаду“ (1753) Етијена-Габријела

19 Mauss Marcel, „Introduction“, У : Durkhem, Emile. *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.

20 Durkheim Émile, *Le socialisme sa définition – ses débuts – la doctrine saint-simonienne*, Presses universitaires de France, Paris, [1928] 2002, стр. 20.

Морелија (Étienne-Gabriel Morelly), „Права и обавезе грађанина“ (1758) Габријела-Беноа Маблија (Gabriel Bonnot de Mably), „Годину 2440“ (1771) Луја-Себастијана Мерсијеа (Louis-Sébastien Mercier) и „Сељака развратника“ (1776) Рестифа Бретона (Restif de la Bretonne). На том трагу, Емил Диркем тврди да је код присталица социјализма, као и код његових противника, посејана и устоличена одређена термилошка непрецизност, па чак и збрка. Дајући обрис историјске анализе, социолог истиче да је социјализам, као неологизам, уведен тек 1835. године, те да нису у праву они који зачетке социјалистичких учења налазе у овим утопијама. У том кључу, Диркемова тврдња је да је термин први употребио Роберт Овен (Robert Owen), да би Луј Рејбо (Louis Reybaud) касније проширио идеју социјализма, реферишући притом на Роберта Овена, Клод-Анри Сан Симона и Шарла Фуријеа (Charles Fourier).

Имајући у виду да је Емил Диркем тврдио да је утемељивач социологије као науке упрво Клод-Анри Сан Симон, иако је тек његов ученик Огист Конт био тај који је у датом значењу осмислио и популарисао неологизам социологија, заиста је, у најмању руку, изненађујућ и тешко брањив соцоологов аргумент који настанак неологизма социјализам повезује са појавом социјализма као друштвене чињенице. Кључни проблем, из његове перспективе, је у томе што су људи перципирали неједнакости и несигурност у друштвеном поретку која је постала болно видна већ у периодима када је примитивна једнакост, онако како је описују многи социолози, нестала. Тако да је есенцијално питање епохе било управо то како да се постојећи систем реформише, тј. на који начин да се побољша и промени. На том трагу, Емил Диркем екстензивно цитира ауторе како би илустровао оквире предложених промена. Поједини од теоретичара наводе социјализам питагорејаца као претечу социјализма каквим је схватан у другој половини XIX века. С друге стране, Луј Рејбо користи социјализам и комунизам као синониме: „За њега, проблем који је поставио Платон, не разликује се од оних које су извели Сан-Симон и Фурије; решење је једино различито. Понекад се две речи, социјализам и комунизам, користе за означавање истих ствари“.²¹ У својој књизи „Социјализам у XVIII столећу“ из 1895. године, Андре Лиштенбергер (André Lichtenberger) је, такође, устврдио да се „социјалистичким (...) називају писци који су у име моћи државе, и у једном егалитаристичком и комунистичком смислу, предузели на себе задатак да реформишу традиционалну организацију власништва“.²²

21 Durkheim, 1928 [2002], нав.дело, стр. 26.

22 Исто, стр. 26.

Поједини теоретичари, како вели Емил Диркем, између ова два феномена виде само козметичке разлике. На пример, Томас Мор (Thomas More) и Карл Маркс (Karl Marx) су разлике видели само у степену и у нијансама. За неке теоретичаре социјализам је врста, а комунизам род, тј. појам вишег обима спрам појма мањег обима. Напокон, у радничком програму из Марсеја, Жул Гед и Пол Лафарж (Paul Lafargue), да би показали да у марксистичком колективизму нема ничег неизводљивог, представили су га као екстензију бившег комунизма. У том кључу, социолог се пита да ли између ова два типа система постоји природно јединство, или, мање-више, тесно сродство? Ово је веома важно питање, јер уколико је социјализам само једна форма комунизма, или се меша са њим, на њега можемо гледати искључиво као на неку стару концепцију која је мање или више осавремењена, и присиљени смо да га стављамо у исти кош са комунистичким утопијама из прошлости. Насупрот томе, уколико инсистирамо на њиховој разлици, социјализам представља појаву *sui generis* која захтева сасвим специфичну анализу. Дакле, на том месту Емил Диркем приступа анализи. Из његове перспективе, разлика између комунизма и социјализма се најпре налази у односу између формалне конструкције доктрина и социјалних услова у којима се оне јављају. Комунистичка доктрина се у историјској вертикали, наиме, појављује само спорадично, у обрисима. Манифестације овакве теорије су изоловане једне од других дугим периодима времена. Хронолошки је прошло готово двадесет столећа од Платона до Томаса Мора. Исто тако, од „Утопије“ до „Града сунца“ је прошло готово читаво столеће. Штавише од Томаза Кампанеле се морало чекати још један век да би се сличне идеје поновно афирмисале у XVII столећу.

In nuce, Емил Диркем тврди да појавни облици комунистичких доктрина нису многоструки, а њихови аутори, иза којих не остају никакве школе мишљења, на првом месту представљају усамљене добродушне мислиоце чије се теорије могу лакше објаснити разумевањем њихових психолошких особености него социо-историјских услова у којима су живели и које су анализирали. Другим речима казано, на провом месту се ради о филозофима који делују у својим кабинетима радије него као интелектуалци од акције који теже да олакшају патњу људи у њиховом окружењу. Мора се признати да је ово поприлично „храбра“ теза, бар када је реч о Платону. У сваком случају, тешко да психологизација конкурентске политичке или теоријске позиције може бити легитимно оружје у озбиљној научној расправи, ма колико је она у неким случајевима оправдана. Када је реч о комунистичким доктринама, које све,

према Диркемовом мишљењу воде порекло из Платонове „Државе“, ради се пре свега о „сновима“ и „фикцијама“ који привлаче пажњу јавности због својих литерарних карактеристика, као и узвишености идеја које представљају, а не због тога што се заиста перципирају као „опасност“ или пак као одржива алтернатива која представља одговор на истинске потребе пука. Штавише, сам метод излагања коришћен од речених аутора представља добар показатељ карактера њихових дела. Наиме, све, или готово све, узимају за кадар анализе једну потпуно измишљену државу која се налази изван свих историјских услова. „Што је доказ да њихови системи имају мало додирних тачака са социјалном стварношћу и и врло слабо настојање да делају у односу на њу“.²³

Како год, ситуација је потпуно другачија када је реч о социјализму. И то не само због тога што се социјалистичка учења непрекидно продукују једна за другим (од настанка првог почетком XIX столећа), него и из разлога што, ма колико била утопијска из социологове перспективе, она то нису за њихове ауторе и при том истински одговарају потребама и колективним тежњама друштва; односно, није им циљ био постизање филозофског или књиженог успеха њихових аутора, него практична промена друштвених односа у складу са оним у шта су њихови творци и пропагатори заиста веровали и сматрали осварљивим. Такав контраст у начину на који се ове две доктрине манифестују нам говори, како каже Емил Диркем, о томе да је разлика између њих суштинске природе, а не у нијансама или у степену, како су то тврдили или имплицитно наговештавали други аутори. Другим речима, чак иако су формално неке међу њима по појави сличне комунистичким утопијама, социјалистичке теорије су фундаментално различите у погледу онога што желе практично да остваре. На том трагу, речена дефиниција социјализма коју је понудио, као и обриси његове перцепције комунизма које можемо уочити овде, јасно нам наговештавају да је из Диркемове перспективе потпуно погрешно стављати у исту раван, као што је то често био случај у научној и политичкој литератури XIX века, „актуални социјализам“ са „примитивним комунизмом“.

Социолог одговорност за овакве ненаучне паралеле приписује како ортодоксним економистима (ту је одговорност несумњиво манифестна), тако и самим социјалистима (у питању је на првом месту латентна одговорност). У потоњем случају се ради примарно о томе да социјалистички аутори, поједностављајући и прилагођавајући језик пуку коме се обраћају, неминовно вулгаризују изворну доктрину. С друге стране, полазећи од наводне истоветности социјализма и

23 Исто, стр. 27.

комунизма, ортодоксни економисти су веровали да ће им то бити довољно јако оружје у намери да денунцирају сам социјализам. Јер је, исправно су резоновали, потпуно неразумно настојање да се савременим (најкомплекснијим и најнапреднијим) друштвима у људској цивилизацији намеће облик економске организације преузет из најстаријих (најједноставнијих и најнеразвијенијих) типова друштва. Међутим, Емил Диркем увиђа да се оваква настојања, не само провидна, већ и интринзично конфузна. Наиме, из његове перспективе, не само да не представља рестаурацију старог комунизма, него управо супротно – социјализам је са њим у колизији. Комунизам је могућ само тамо где су социјалне функције заједничке свима. У тим условима, власништво је природно колективно јер је и колективна личност једина која се развија. Међутим, оног момента када се специјални органи одвоје од примитивно хомогене масе, комунитарни живот, какав је постојао, испоставља се немогућим. За разлику од комунистичког периода, у новом типу друштва сваки појединац има могућност да изражава своју природу и сопствене интересе. Социјализам се, дакле, повезује са друштвом у коме је подела рада достигла висок ниво, јер он настоји да одвоји „дистинктивне функције“ од „дистинктивних органа“.²⁴

Комунизам, дакле, кореспондира историјској фази где је друштвена активност досегла свој максимум дифузије и он се наслања на ову дифузију, док социјализам, насупротив томе, има за циљ да обезбеди што већу организованост активности, органа и функција. У најкраћем, далеко од тога да буде повратак уназад, социјализам (како га је социолог дефинисао), чврсто је утемељен у самој природи цивилизацијски развијених друштава. Дакле, комунистичке утопије и социјалистичке доктрине XIX века се разликују по форми, по природи и по моменту у коме настају. Јер, историјски, као што смо видели, социјалистичке доктрине долазе након комунистичких. Према Емилу Диркему историјски процес који води од комунизма ка социјализму, бар онај који их дефинише, не одвија се према принципима логичног и природног интелектуалног наслеђа, него је пре продукт једног „уплива“ . „Социјализам је тако отворен према комунизму; он га је преузео и наменио му улогу коју сам има. У том смислу, он је стварно наследник; без да буде његова изведница, он га усисава остајући истовремено дистинктиван“.²⁵ Другачије речено, не постоји никаква природна логика наслеђивања социјалних доктрина, која би водила повезивању претка, тј. комунизма, са потомком, тј. социјализмом. Пре би се рекло да постоји, уствари, политичка и

24 Durkheim Émile, „Sur la définition du socialisme, Note sur la définition du socialisme“, *Revue philosophique*, Vol. XXXVI, [1893] 2002, стр. 511.

25 Durkheim, Émile, *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.

социјална логика „уплива“, на начин да социјализам присваја очеве осниваче и „претече“. Социјализам је, дакле, „реално наследник“, али када се ради о интелектуалном пореклу, није оставилац тај који бира наследника, него је наследник тај који бира оставилаца и његово наслеђе. Оно што је посебно интересантно у овој историјској дистинкцији између комунизма и социјализма, јесте чињеница да Емил Диркем одваја Платона, Томаса Мора и Томаза Кампанелу (као „комунистичке утописте“), од Клод-Анри Сан Симона, Шарла Фуријеа и Роберта Овена – које је, с друге стране, Фридрих Енгелс (Friedrich Engels) означио као три „три велика утописта“ – које укључује у социјалистички табор.

Пјер Бирнбом у предговору Диркемове књиге тврди како његово разликовање комунизма и социјализма подсећа на марксистичку дистинкцију „утопистичког“ и „научног“ социјализма.²⁶ Дата теза је проблематична из више разлога. На првом месту, линије демаркације које секу ову дистинкцију у историји идеја су веома различите. Када је реч о теми коју расправљамо, дата разлика је чак и суштинска. Наиме, док је за Фридриха Енгелса осовински тј. преломни период средина XIX stoleћа, са појавом научног социјализма који оваплоћују управо он и Карл Маркс, за Емила Диркема је то пола века раније, односно почетак XVIII stoleћа. Последично, док је Ф. Енгелс настојао да одбаци Клод-Анри Сан Симона, Роберта Овена и Шарла Фуријеа као утописте, тј. да их смести у „детињство социјализма“, Емил Диркем, померајући границу ка почетку stoleћа, потпуно супротно, издваја их из „утопистичке традиције“. Када се ради о „сенсимонизму“, јединој доктрини коју социолог детаљно анализира, он одбија да је означи као „утопију“, јер из његове перспективе утопија припада неком другом времену, тј. времену које се везује за комунизам. За разлику од комунизма, „социјална физиологија“ Клод-Анри де Сан Симона има практичан циљ, подређена је социјалној и политичкој акцији која настоји да да одговор на питање који је то друштвени систем потребан европским друштвима након Француске револуције. Како каже Е. Диркем, код Клод-Анри де Сан Симона „не ради се о томе да се осмисли један нови систем, потпуно уобличен, како су то чинили утописти XVIII stoleћа, као и сви утописти генерално, него само да изложи путем посматрања фундаменте оног актуалног“.²⁷

На овом месту можемо само да жалимо што социолог није јасно изложио, као што је то случај са социјализмом и комунизмом, дефиницију „утопије“. Из његовог излагања закључујемо једино то да је концепт утопија повезан искључиво са комунизмом, да има

26 Birnbaum, Pierre, 1971, нав. дело.

27 Durkheim, 1971, нав. дело, стр. 137.

пежоративно значење и да му можда више одговара квалификатив „детињарија“. Што, у великој мери доприноси сиромаштву Диркемове анализе у односу на ону коју нам нуди Фридрих Енгелс на том пољу.

Емил Диркем, у суштини, ревидира идеје које су јасно и концизно презентоване као сенсимоновске и социјалистичке.²⁸ Како је то показано у неким другим студијама, иако Диркемов приступ социјализму представља значајан допринос у коришћењу социолошке и историјске методологије у тумачењу једне доктрине, исти је суочен са одређеним научним „ћорсокацима“.²⁹ Наиме, тај ћорсокак је чврсто повезан са самом сврхом социолошког подухвата. Јер, зашто се Емил Диркем уопште посебно бави социјализмом, а не и другим социјалним и политичким доктринама које су у другој половини XIX столећа имале и већу пробојност од самог социјализма? Разлог је, како смо већ подвукли, једноставан: као и његови претходници и идеолошки (не)истомишљеници, на првом емсту Огист Конт и Емил Литре, он види велику блискост између социјализма и социологије што га наводи да приступи пројекту који би за циљ имао њихово јасно дистанцирање. Дакле, супротно неким оценама да Диркемово бављење социјализмом сведочи о „удаљеној симпатији“³⁰ или „јасном заузимању стране“³¹, социологов приступ проблематици сведочи о посве дистнцираном односу према предмету проучавања, и намеру „да се уз помоћ већ изграђеног теоријског и методолошко-интерпретативног оквира разуме, објасни и научно делегитимише ’друштвена чињеница’ која је добрано усталасала интелектуалне духове оног времена, али је истовремено и претила да доведе у питање политичку хегемонију солидаризма“.³² Другим речима, његов циљ је био додатно легитимисање не само социологије као нове науке, преко дистинкције између науке и спекулативних доктрина (социјализма и комунизма), него и Треће републике и друштвено-интегративне мисли на којој је она утемељена.

28 Наравно, овде се можемо запитати да ли је уопште могуће Клод-Анри де Сан Симона убројити у социјалисте, имајући у виду да он није био против концепта приватне својине и друштвених неједнакости генерално. Ово питање сасвим оправдано поставља и Драгољуб Мићуновић у својој књизи „Историја друштвених идеја“, уп. Мићуновић Драгољуб, *Istorija društvenih teorija*, Beograd, Zavod za udžbenike, 2010, стр. 14.

29 Mladenović Ivica, „Sociologija protiv socijalizma u radu Emila Durkhajma“, *Sociologija*, Vol. LX (2018), бр. 2, 2018, стр. 433-457.

30 Fournier Marcel, нав.дело.

31 Mauss Marcel, нав.дело.

32 Mladenović Ivica, нав.дело, стр. 442.

Јер, Диркемова социологија је постала један облик званичне идеологије на којој је грађен идејни консензус на рацију засноване Треће републике.³³

ЛИТЕРАТУРА

- Benoit-Smulluyan Emile, „The sociologism of Emile Durkheim and his school“, У: H. E. Barnes (Ур.), *An introduction to the history of sociology*, Chicago, University of Chicago Press, 1966.
- Béra Matthieu, „Durkheim en débat. La critique de Durkheim dans quelques ouvrages d’introduction à la sociologie“, *Idées économiques et sociales*, бр. 178, 2014, стр. 45-55.
- Birnbaum, Pierre, „Préface“, У: Durkheim Emile. *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.
- Cander Gilles, *Le socialisme*, Paris, Milan Eds, 1996.
- Coser Lewis, „Durkheim’s conservatism and its implications for his sociological theory“, У: Kurt H. Wolff (ур.), *Émile Durkheim, 1858–1917: A Collection of Essays With Translations and a Bibliography*, Columbus, Ohio State Univ. Press, 1960.
- Dubois Michel, *Les Fondateurs de la pensée sociologique*, Paris, Ellipses, 1993.
- Durand Jean-Pierre, Robert Weil, *Sociologie contemporaine*, Paris, Vigot, 1989.
- Durkheim Émile, „Introduction à la sociologie de la famille“, *Extrait des Annales de la faculté des lettres de Bordeaux*, бр. 10, 1888, стр. 257-281.
- Durkheim Émile, „Sur la définition du socialisme, Note sur la définition du socialisme“, *Revue philosophique*, Vol. XXXVI, [1893] 2002, стр. [506-512] 1-8.
- Durkheim Émile, *Le socialisme sa définition – ses débuts – la doctrine saint-simonienne*, Presses universitaires de France, Paris, [1928] 2002.
- Durkheim, Émile, *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.

33 Mimica Aljoša, *Emil Dirkem i radikalska sociologija*, Beograd, Zavod za udžbenike i naučna sredstva, 2004.

- Ferri Enrico, *Socialisme et science positive*, Paris, Giard et Brière, 1896.
- Fournier Marcel, *Émile Durkheim (1858-1917)*, Paris, Fayard, 2007.
- Grawitz Madeleine, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Puf, 1962.
- Gouldner Alvin, *The coming crisis of western sociology*, London, Heinemann Educational Publishers, 1971.
- Leroy Géraldi, *Péguy entre l'ordre et la révolution*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1981.
- Mauss Marcel, „Introduction“, У : Durkhem, Emile. *Le socialisme*, Paris, Presse universitaire de France, 1971.
- Mićunović Dragoljub, *Istorija društvenih teorija*, Beograd, Zavod za udžbenike, 2010, knj. 2.
- Mimica Aljoša, *Emil Dirkem i radikalska sociologija*, Beograd, Zavod za udžbenike i naučna sredstva, 2004.
- Mladenović Ivica, „Sociologija protiv socijalizma u radu Emila Durkhajma“, *Sociologija*, Vol. LX (2018), бр. 2, 2018, стр. 433-457.
- Nisbet Robert, *Emile Durkheim*, New Jersey, Prentice-Hall, 1965.
- Nord Philip, „Les origines de la Troisième République en France (1860-1885)“, *Actes de la recherche en sciences sociales*, Vol. 116-117, 1997, стр. 53-68.
- Pérignon Sylvain, „Note sur la sociologie positiviste et le socialisme philosophique au XIXème siècle“, *L'Homme et la société*, бр. 14, 1969, стр. 179-185.
- Seiler Daniel-Louis, „Logique et structure des rapports Église/État en France“, *Pôle Sud*, бр. 17, 2002, стр. 45-61.
- Thibaudet Albert, *La République des professeurs*, Paris, Hachette, 2006.
- Zalio Pierre-Paul, *Durkheim*, Paris, Hachette, 2001.
- Winock Michel et Jean-Pierre Azéma, *La IIIe République*, Hachette, Paris, 1969.

Ivica Mladenović

SOCIALISM VERSUS COMMUNISM IN EMILE DURKHEIM'S WORK

Resume

This article analyses Durkheim's distinction between socialism and communism. The first part of the text contains several important lines on one of the classical sociologists, as well as on the political and intellectual context in which Durkheim was embedded. Emphasis was placed on his study of socialism and on the intention to clearly distinguish this doctrine, politically and intellectually powerful, from sociology. The second part of the text gives an overview of an interesting explication, clearly marked by political interests, about the relationship between socialism and communism in Emil Durkheim's works. The sociologist's intention was to clearly distinguish the two "speculative" doctrines: socialism, as a clearly modern phenomenon, and communism, which he places in what is generally considered to be a "utopian tradition".

Keywords: Émile Durkheim, sociology, socialism, communism.